

SHARQ VA G'ARB AXLOQIY MADANIYATINING UMUMIY MANZARASI

Raxmonova Gulchexra Salaydinovna
CHDPU Milliy g'oya huquq ta'lim
kafedrasi v.b.dotsent (PhD)
Orcid:0009-0001-8972-4472

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishning ahamiyati va uning pedagogik mazmuni haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya ta'lim tarbiya sifati, axloqiy ong, poklik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ijtimoiy-axloqiy talab, xulq-atvor, axloqiy tarbiya, axloqiy me'yor

ОБЩИЙ ВЗГЛЯД НА ВОСТОЧНУЮ И ЗАПАДНУЮ ПРАВСТВЕННУЮ КУЛЬТУРУ

Рахмонова Гульчехра Салайдиновна,
доцент Чирчикский государственный педагогический университет,
доктор философии (PhD)
Orcid: 0009-0001-8972-4472

Абстрактный. В данной статье говорится о важности формирования духовно-нравственного воспитания учащихся и его педагогическом содержании.

Ключевые слова: духовное воспитание, качество образования, нравственное сознание, чистота, воспитание в духе патриотизма, социально-нравственные требования, поведение, нравственное воспитание, моральные нормы.

Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma'naviy va ma'rifiy jihatdan kamol topish jarayonida turli tarixiy bosqichlardan –johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahs'hiylikdan insoniylikka o'tarkan, jamiyat ham s'hu tariqa rivojlanadi. Ikki muqobil ibtido – yovuzlik va ezgulik, jaholat va kamolatning o'zaro kuras'hi inson va jamiyat taraqqiyoti belgilagan, inson aql-zakovat sohibi sifatida o'zini anglas'higa olib keladi.

Axloq muayyan jamiyat va davrda o'zgaris'hlarga uchras'hi, rivojlanis'hi, so'nis'hi mumkin. Har bir xalqning yoki millatning o'ziga xos axloqi bilan bir

qatorda, umumbas'hariy axloq me'yorlari jamiyatning umumiy taraqqiyotiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo'lgan yo'li bu – namunaviylik tamoyili. Oilada, avvalo, yuqorida aytilganidek, ota-ona bolaga axloqiy namuna bo'lis'hi kerak. Maktabda va oliy o'quv yurtida muallimlarining ta'lim beris'h usullaridan tortib ularning ko'z ilg'amas xatti-harakatlarigacha o'z s'hogirdlari tomonidan s'haxsiy namuna sifatida qabul qilinis'hini nazardan qochirmaslik lozim.

Qadimgi Xitoydagi ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixida Konfutsiyning qaras'hlari ham alohida o'rin tutadi. Qadimgi Xitoydagi ijtimoiy-falsafiy fikrlarning rivojiga katta hissa qo's'hgan. Mutafakkirning "Aforizmlar" asari teran falsafiy qaras'hlari axloqiy masalalar markaziy o'rin tutadi. Qadimgi ajdodlarning urf-odatlarini, meroslari, tariqatiga tayangan Konfutsiy o'tganlarning s'huhrati ularning avlodlarini yuksaltiradi, deb jamiyatning haqiqiy negizi, poydevorini yanada mustahkamlas'h uchun qadimgi urf-odat an'ana milliy marosim va bayramlarimizning, ajdodlarimizning tarixiy xotiralarining tiklanis'hi borasidagi ma'naviy-ma'rifiy islohotlarimizda ko'ris'himiz mumkin.

Suqrot (eramizdan oldingi 469-399-yillar) - qadimgi Yunon faylasufi. Afinaning ijtimoiy hayotida faol is'htirok etgan, yos'hlari tarbiyasi bilan s'hug'ullangan, hurfikrli inson, bo'lgan Suqrotning fikricha, falsafaning markazida axloq masalalari turmog'i lozim. Jamiyatning ravnaqi, tinchlik va osoyis'htaligi, faravon hayoti axloq va odobning ahvoliga bog'liq. Bu masalalar S'harq falsafasida ham katta o'rin tutganligi bois xalqimiz, buyuk allomalarimiz Suqrot nomini hurmat bilan tilga olgan, uning axloq-odob haqidagi pand-nasihatlariga amal qilis'hgan.

Umuman, qadimgi S'harq va G'arb falsafasining ijtimoiy muammolari orasida axloq mavzusi etakchilik qiladi. O's'ha davrda yaratilgan hikmatli so'z, iboralar bugungi kunda ham insonni mulohaza yuritis'hga majbur qiladi. S'harqda nafaqat din sifatida, balki yaxlit madaniyat, ma'naviyatning s'hakllanis'hida ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. U madaniyatning ilm-fan, san'at, axloq, siyosat kabi

sohalarining rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda diniy ilmlar sohalarida mintaqa s'huhratini olamga tanitgan imom Buxoriy, imom Termiziy, Nizomulmulk, Dunyoviy ilmlar sohasida esa Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, hamda tasavvuf ma'naviy-ma'rifiy ta'limoti sohasida Ahmad Yugnakiy, Yusuf Xos Hojib, Najmiddin Kubro, Bahouddin Naqs'hband va bos'hqa buyuk alloma va mutafakkirlarning jamiyat taraqqiyoti rivojida ma'naviyat hodisasining beqiyos o'rni haqidagi qaras'hlari butun jahon ilmiy va falsafiy tafakkurining ravnaqiga hayotbaxs'h hissa qo's'hdi.

Abu Nasr Forobiy (873-950) jahon ijtimoiy-falsafiy fikrlari tarixida "S'harq Aristoteli" ("Ikkinchi muallim") degan unvonga sazovor bo'lgan mas'hhur qomusiy olimdir. Forobiy o'zining ijtimoiy-falsafiy qaras'hlari jamiyatning vujudga kelis'h sabablarini, axloqning s'hakllanis'hi, insoniylik, adolatparvarlik, taraqqiyot, buyuk jamiyat, komil inson kabi mavzularni ilmiy-nazariy jihatdan asoslas'hga harakat qilgan. Forobiy axloqiy fazilatlar deganda bilimdonlik, donolik, va mulohazali bo'lis'h, vijdonlilik, kamtarlik, ko'pchilik manfaatini yuqori qo'yis'h, haqiqat, ma'naviy yuksaklikka intilis'h, adolatliylk kabi xislatlarni tus'hunadi. Ammo bu xislatlarning eng muhimi har bir insonning bilimli, ma'rifatli bo'lis'hidir.

S'huning uchun ham Forobiy axloq tus'hunchasiga aql bilan uzviy bog'liq holda, tafakkurga asoslangan axloq sifatida qaraydi. Bundan biz Forobiyning xloqni xulq me'yorlari ifodasi sifatidagina emas, balki kis'hilarning aqliy faoliyatining natijasi sifatida ham talqin etilganligini ko'ramiz S'hu kabi fikrlarni biz Abu Rayhon Beruniy (973-1048 y.) asarlarida ham uchratis'himiz mumkin. Beruniyning ma'naviy-qxloqiy qaras'hlari bilan bog'liq ta'limotida mehnat, odob-axloq, ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, ilm-ma'rifat uzviy mus'htaraklikda, bir butunlikda tahlil etilgan.

Beruniyning ma'naviy-axloqiy ta'limotida ikkiyuzlamachilik, yolg'onchilik, tuhmat, qo'pollik, o'g'rilik, bir-birining payiga tus'his'h, xudbinlik, singari yomon xulqlar toifasiga kiritiladi. Rostlik, odillik, adolat, bular Beruniy fikricha, yuksak

ma'naviyat, go'zal odob-axloq belgisidir. O'z zararing hisobiga bo'lsa-da, rost gapir, haqiqatdan yuz o'girma, har bir narsaga odilona va xolisona yondas'h, deb ta'lim beradi va o'zi mazkur g'oya va ta'limotlarga bir umr sodiqlikning ibrat-namunasiga aylanadi.

Beruniyning fikricha, insonparvarlik-kis'hilarning ma'naviyat darajasi, u o'zida ijobiy axloqiy xislatlarni tarbiyalay olis'hi bilan ham bog'liq. "Saxix" yo'nalis'hining asoschisi eng etuk va mas'hhur muhaddis Abu Abdulloh Ismoil al-Buxoriy hadis ilmida "Amir-ul-mo'minin", "Imom al-Muxaddisiyn" (Barcha muxaddislarning pes'hvosi") degan s'harafli nomga sazovor bo'lgan. Islom dini insonni ma'naviy kamolot sari etaklovchi ta'limotdir. S'hu sababli Qur'oni Karimda ham, hadislarda ham yaxs'hi xulq-odob qoidalari va ularga kis'hilarning qat'iy amal qilis'hlari lozimligi borasidagi qaras'hlar keng targ'ib etilgan.

Imom Ismoil al-Buxoriyning "Aljome as-saxix" asarining bir jildiga odob-axloq masalalarini yorituvchi hadislar jamlangan bo'lsa, "Al-adab al-mufrad" (Adab durdonalari) nomli asarda ham ijtimoiy turmus'hda hamda insonlar o'rtasida o'zaro munosabatlarni tas'hkil etis'h chog'ida amal qilinis'hi lozim bo'lgan odob-axloq qoidalari borasida yanada batafsil ma'lumotlar berilgan. Najmiddin Kubroning maqsadi odamlarni ham jismonan, ham aqlan, ham ruhiy-ma'naviy jihatdan etuk qilib tarbiyalas'h bo'lgan. Ta'lim-tarbiya axloqiy poklik, mardlik, hojatbarorlik, g'oyalarini targ'ib etgan. Ilohni sevis'h bilan yaxs'hi insonlarni sevis'hni birga olib qaradi, nafsni qattiq nazorat etib, ya'ni qoralab, ulug' taqvo piri degan nom chiqardi. U insonni "Kichik olam" deb, uning kamoloti cheksiz ekanini ta'kidlaydi. Biz bu fikrlarni xulosalab tarbiya axloqiy poklik, mardlik, hojatbarorlik kabi tus'hunchalarni olis'himiz mumkin.

Bahouddin Naqs'hbandning ta'lim-tarbiya haqidagi fiklari g'oyat qadrlidir. U barkamol insonni tarbiyalas'h dastlab odobdan bos'hlanis'hini ta'kidlab, s'hunday degan edi: "Adab xulqni chiroyli qilis'h, so'z va fe'lni soz qilis'hdir". Odob saqlas'h-muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining urug'i hamdir. Agar odobdan ozgina nuqsonga yo'l qo'yilsa, nimaikiqilsanh ham, beadablik ko'rinadi,

degan fiklarni keltirib o'tgan. S'harq mutafakkirlari axloqni ikkiga ajratishadi. Axloqli, axloqsiz, yaxshi yoki yomon axloqli singari axloqiy munosabatlar – bu jamiyatga, mehnatga, odamlarga va qolaversa, har bir kishining o'ziga munosabatidir.

G'arb mutafakkirlari ham axloqiy tarbiya borasida o'zlarini fikrlarining keltirib o'tganlar. Jumladan, Us'hinskiy "Tarbiyaning asosiy vazifasi axloqiy jihatdan ta'sir etishdan iboratdir. Bu aqlni umuman o'stirish, uni bilimlar bilan to'ldirishdan ko'ra muhimdir" deb izohlagan. Axloqiy tarbiya maqsadlari va vositalarini, K.D.Us'hinskiy kishi kamolga etgan bo'lishi, uning jismoniy, aqliy hamda axloqiy jihatdan o'sishi bir-biriga mos bo'lishi kerak, deb hisoblaydi. S'huning uchun u tarbiyani garmonik (har tomondan bir-biriga moslab) o'sgan shaxsning tarkib topishida ma'lum maqsadga qaratilgan ongli jarayon deb ta'riflaydi.

Us'hinskiyning fikricha, axloqiy tarbiya bolada insonparvarlik, vijdonlilik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik, intizomlilik va mas'uliyatni seziish, kamtarlik bilan birgalikda o'z qadrqimmatini bilishni o'stirish lozim. Us'hinskiy tavsiya etgan axloqiy tarbiya tizimida uning xalqchillikka asoslangan butun pedagogik tizimiga muvofiq vatanparvarlik, vatanga fidokorona muhabbat ruhida tarbiyalasish asosiy o'rinni egallaydi. Vatanga muhabbat, - deb yozadi Us'hinskiy, - bu insonning eng kuchli tuyg'usidir.

Us'hinskiyning fikricha, axloqiy tarbiyaning vositalari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak;

- Axloqiy tarbiyada kitob va darslikning o'rni kattadir. O'quvchi bu kitoblarda o'z nutqini o'stirishni, bilimni umumlashtirishni axloqiy tarbiyalarni egallashtirishni tez o'rganadi;

- O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi kerak;
- Ye'tiqodga u juda katta e'tibor bergan edi;
- O'quvchilarga mohirlik bilan munosabatda bo'lish (pedagogik odob);
- Ogohlantirish choralari;

- Ragʻbatlantirisʻh va jazolasʻh;

Suqrotning fikricha, tarbiyadan kutilayotgan maqsad, buyumlar tabiatini oʻrganisʻh boʻlmay, balki kishining bilim olishi, axloqni kamol toptirishi kerak. Lekin Suqrotning axloqiy qarashlarida tengsizlikni yaqqol sezish mumkin. Uning fikricha axloq faqat imtiyozli "mumtoz" largagina xos, chunki ular haqiqiy axloqning yagona egalari boʻlganliklari uchun hokimiyat ham ularning qoʻllarida boʻlmogʻi kerak deydi.

Arastu uch xil tarbiya yaʻni: jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya aqidalarini isʻhlab chiqib, tarbiyaning rivojlanisʻhiga katta hissa qoʻshgan. U jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya bir-biri bilan uzviy bogʻlangan deb hisoblaydi. Arastu Platondan farq qilib, bola tarbiyasida oila tarbiyadan chetlasʻhtirilmaydi. Axloqiy tarbiya berisʻh asosan oila zimmasida ekanligini uqtiradi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish joizki, oʻz davrida Sharq va Gʻarb allomalarining axloqiy tarbiya borasidagi fikrlari maʼrifatparvarlarning asarlarida oʻz aksini topgan. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy hamda Abu Rayhon Beruniylar oʻqituvchining maʼnaviy-axloqiy jihatdan etuk boʻlishlariga alohida ahamiyat qaratadilar. Ularning fikrlaricha, yaxsʻhi oʻqituvchi bosʻhqalardan bir jihati bilan farq qiladi, yaʻni, u oʻzi ega boʻlgan bilimlarni yoshlarga beminnat oʻrgatadi, har bir ishda ularga namuna boʻla oladi [6].

Gʻarb allomalaridan Ushinskiy, Makarenko, Komensiy, Platon, Suqrot, Aristotel kabi gʻarb allomalari oʻzlarining pedagogik qarashlari bilan oʻz ancha ilgari ketganlar. Ularning bu qarasʻhlari bir necha asrlardan beri ajdodlarimiz tafakkurini boyitib kelmoq va hozirgi kunda ham ular oʻz qiymatini yoʻq. Shunga koʻra, Sharq va Gʻarb mutaffakkirlarning oʻlmas merosi oilada bolalarning maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashning muhim omili boʻlib qoladi. Shunday ekan biz pedagoglar taʼlim jarayonida tarbiyaning ham uzviyligini taʼminlagan holda talaba yoshlarga maʼnaviy-axloqiy tarbiya berib borisʻhimiz va ularga toʻgʻri yoʻlni koʻrsatadi.

1. A.Malonova, B.Normurodova. "Tarbiyaviy is'hlari metodikasi". O'quv qo'llanma. Toshkent, "FAN" 2008 y.
2. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston.- T. Fan, 1966, 25 b.3.
3. Komilov N. Tasavvuf yoki komil inson axloqi. K.1. –T.: Yozuvchi. 1996. S'hayx Aziziddin
4. Nasafiy. Komil inson G' N.Komilov tarjimasini. – Turkiston. 2000.y. 1-avgust.
5. Pedagogika T., "O'qituvchi" -1998 .y.
6. Ismoilova Z. Tarbiyaviy s'hlari metodikasi. – T.: Istiqloq, 2003.
7. Shodmonova Sh., Tilobova N. Tarbiyaviy is'hlari uslubiyoti o'quv predmetidan ta'lim texnologiyasi. - T.: TDIU, 2006.
8. Кукушин В.С. Теория и методика воспитательной работа. –Ростов наД.: Март, 2004.
9. G'affarova G.G'. Kreativlik inson kapitalini rivojlantirish omili sifatida. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024-8-son. 133-137-b
10. G'affarova G.G' Kreativlik falsafasi. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024. 6-son. 280-283-b
11. G'affarova G.G' Metaetika paradigmasi // Globallashuv davrida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning o'zaro hamkorligi masalalari xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 737-740-b.
12. Gulamzhanovna, G. G. (2024). The Need for Creativity in the Development of Human Capital. Miasto Przyszłości, 52, 685–690. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4698>
13. Гаффарова, Г. (2023). Молодежного Сознания В Цифровом Обществе. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 13-17. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/HCBVN>
14. Gaffarova, G. (2023). Transformations of youth consciousness in a digital society. ISJ Theoretical & Applied Science, 2(118), 1-5.
15. Ibroximov F.A. Talabalarda tahliliy tafakkurni shakllantirish zaruriyati. FarDU Ilmiy Axborotnoma 6 (6), 374-378, 2024
16. Ibroximov F.A TALABALARDA TAHLILIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI. Farg'ona davlat universiteti, 168-168, 2024